

**ANTONÍN GOLLER, STEPHAN TRAGL, JOHANN KOCH:
MÉNĚ ZNÁMÍ ARCHITEKTI VE SLUŽBÁCH SEVEROČESKÉ
A VÝCHODOČESKÉ ŠLECHTY VE DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ**

LUCIE NÉMETHOVÁ

Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha; nemethova6@seznam.cz

ABSTRACT**Antonín Goller, Stephan Tragl, Johann Koch: Lesser-known architects in the service of North and East Bohemia's nobility in the second half of the 19th century**

In the second half of the 19th century, many architects worked for noble members of the house of Morzin and subsequently the house of Czernin-Morzin in Vrchlábí and other mansions in North Bohemia. Among these architects, famous names such as Achille Wolf or Josef Schulz can be found; this text, however, concerns itself with these lesser-known, namely Antonín Goller (1833–1880), Stephan Tragl (1845–1891), and Johann Koch (1850–1915). The main objective of this text is to give the most comprehensive view possible of the work and personalities of these three very diverse architects. The oldest of the three, Antonín Goller, was an active member of the Association of Architects and Engineers in the Kingdom of Bohemia and author of numerous conversions of aristocratic residences. Second architect, Stephan Tragl, established a successful architectural studio in Prague-Smíchov in the 1880s and was the author of many impressive buildings, among which excels a group of sacral buildings in neo-Gothic and neo-Romanesque style. Unlike the previous two, the work of Johann Koch is, for the most part, concentrated abroad in Latvian Riga. Here he was an architect of many highly representative public buildings in Italian neo-Renaissance style and even today is highly appreciated.

Keywords: Architecture – Historicism – Vrchlábí – Morzin – Czernin-Morzin – Antonín Goller – Stephan Tragl – Johann Koch

Doba druhé poloviny 19. století znamenala pro morzinská panství dobu horečnaté stavební činnosti, podporované nejprve hrabětem Rudolfem Morzinem (1801–1881) a následně i jeho jedinou dcerou a dědičkou, hraběnkou Aloisii Czernin-Morzinovou (1832–1907). V jejich službách se uplatnili známí architekti jako Josef Schulz, Achille Wolf, Jan Vejrych nebo Josef Freyn, i ti méně známí. Mezi ně patřily také tři pozoruhodné a vcelku různorodé osobnosti, Antonín Goller (1833–1880), Johann Koch (1850–1915) a Stephan Tragl (1845–1891). Nejstarší z nich, Antonín Goller, byl aktivním členem Spolku architektů a inženýrů v Království českém a stavitelem četných šlechtických zakázek. Druhý, Stephan Tragl, zbudoval na Smíchově v osmdesátých letech 19. století úspěšnou architektonickou kancelář a byl autorem mnoha hodnotných staveb, mezi kterými vyniká soubor sakrálních památek v novogotickém a novorománském stylu. Na rozdíl od předchozích dvou je tvorba Johanna Kocha soustředěna převážně mimo oblast Čech, a to do

lotyšské Rigy. Zde byl architektem čtených reprezentativních veřejných budov ve stylu italské novorenesance a je dodnes velmi oceňován. Antonín Goller pracoval převážně pro Rudolfa Morzina, v menší míře pak pro hraběnkou Czernin-Morzinovou a jejího manžela Hermana Czernina, Stephan Tragl byl zaměstnáván pouze Aloisii Czernin Morzinovou. Poslední z architektů, Johann Koch, pracoval obdobnou měrou pro všechny tyto objednavatele.

Antonín Goller (1833–1880)

Antonín Viktorín Goller se narodil 28. prosince 1833 v Horazdovicích jako druhé z pěti dětí Antonína Gollera, hraběcího správce Kinských v Přešticích, a jeho ženy Alžběty rozené Franclové.¹ Jedním z jeho sourozenců byl básník a vynálezce František Václav Goller. Po ukončení reálky nastoupil ve svých šestnácti letech na pražskou techniku, kde nejprve mezi lety 1849–1851 studoval fyziku a matematiku a v letech 1852–1853 architekturu a geometrii.² Po studiích byl ve Štýrském Hradci několik let zaměstnán v ateliéru rakouského architekta Friedricha Augusta von Stacheho. Zde se Goller pod jeho vedením podílel na zhotovení vítězného plánu na rozšíření města Vídně, také na přestavbách paláce Daun-Kinsky³ a pravděpodobně i stavby zámku v Trmicích.

Roku 1866 se Goller stal členem Spolku architektů a inženýrů v Čechách a v té době je uváděn jako architekt a inženýr v Trmicích u Ústí nad Labem.⁴ S Trmicemi souvisí podstatná část jeho tvorby. Od roku 1858 až do sedmdesátých let 19. století zde pracoval nejprve pro hraběte Alberta Nostitz-Rienecka a po jeho smrti pro jeho manželku, hraběnkou Adele Nostitz-Rieneckovou, na výstavbě čtených hospodářských a průmyslových budov a také na rozšíření zámku.⁵ V té době se také oženil s Gabrielou Názowskou, se kterou měl šest dětí, z nichž se dospělosti dožily dvě, dcery Flora a Elsa. Z Elsy se později stala známá fejetonistka a překladatelka.

Po roce 1860 Goller pro hraběte Theodora Karla Augusta Löwenherze-Hrubého z Jelení přestavěl zámek Červené Pečky.⁶ Nejvýraznější částí této přestavby je novorenesanční věž přistavěná k severnímu traktu. Proběhlo také rozšíření parku a stavba skleníků. Právě skleníky byly jedním z témat, kterými se Goller dlouhodoběji zabýval a rovněž o nich přednášel v rámci schůzek Spolku architektů a inženýrů v Království českém.

Další stavbou dle Gollerova návrhu bylo průčelí starého hřbitova v Ústí nad Labem na místě dnešních Mánesových sadů, zbudované v letech 1867–1870 místním stavitelem Pavlem Schubertem. Goller stavbu navrhl ve dvou variantách, v novorománském a novogotickém stylu, přičemž městská rada nakonec zvolila novogotický, realizovaný

¹ Porta fontium, matiky, Horazdovice (Horazdowitz), 1813–1835*, s. 921. https://www.portafontium.eu/iipimage/30061937/horazdovice-16_4590-n?x=-102&y=106&w=1038&h=414

² Archiv ČVUT, fond: Polytechnický ústav, Katalogy posluchačů, léta 1849 až 1853.

³ Anton Goller, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Čechách* XI, 1876, č. 3, s. 4.

⁴ Seznam údův spolku architektů a inženýrů v Čechách, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Čechách* I, 1866, č. 1, s. 41.

⁵ Goller, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů* (pozn. 3), s. 4.

⁶ Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 201.

však kvůli úspoře ve zjednodušené formě.⁷ Průčelí mělo podobu zděné brány zasazené do ohradní zdi hřbitova. Tvořily ji čtyři pilíře zakončené fiálami, mezi které architekt umístil segmentově zakončené vstupy. Střední část završoval ústupkový štít s kamenným křížem na vrcholu.

Jde-li o Gollerovy práce ve Vrchlabí, pro hraběte Rudolfa Morzina architekt vypracoval v první polovině sedmdesátých let důkladné zaměření vrchlabského zámku a několik návrhů na jeho přestavbu. Vesměs je pojal v obloučkovém novorománském nebo v novobarokním stylu, zachoval půdorys obdélné stavby se čtyřmi nárožními věžemi a upravil fasády a střešní krajinu. Novorománské návrhy zaujmou svou podobností s některými Gollerovými staršími pracemi, například se zámkem Červené Pečky. Na prvním z novobarokních návrhů, zpracovaném v podobě kolorované kresby, jsou sloupy edikuly rámuující hlavní portál nahrazeny sochami mouřenínů, inspirovanými mouřenínou od Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa na průčelí Morzinského paláce v Praze na Malé Straně. V rovině střechy pak vyznačuje osu vstupu zdobný volutový štít s hodinami. Velké téma Gollerových návrhů spočívalo v novém pojetí věží, a ačkoli nebylo v této stavební etapě realizováno, jedna z variant věží je téměř identická s pozdější úpravou v rámci přestavby Josefa Schulze a byla jí možnou předlohou. Finální realizace byla v porovnání s některými návrhy mnohem skromnější. Její autor sjednotil fasády, do jejichž vzhledu se dříve promítaly různé stavební etapy, v prvním podlaží přidal bosáž, opatřil věže patrovými římsami, celá stavba dostala novou zdobnější korunní římsu a okna získala nové ostění s přímými nadokenními římsami. Goller též v areálu zámku postavil takzvanou kyklopskou stáj ve stylu novogotiky.⁸ Pro hraběte Morzina navrhl i blíže neznámé úpravy pražského Morzinského paláce.⁹

Pro Morzinova zetě, hraběte Hermana Czernina, přestavoval Goller zámek ve Stružné. Kromě změny podoby zámku měla tato přestavba napravit závady způsobené staršími stavebními úpravami. Nebyla však příliš úspěšná a nakonec ji zcela převrstvila pozdější rozsáhlá přestavba od architektů Achille Wolfa a Jana Vejrycha.

Od roku 1873 je Goller ve *Zprávách Spolku architektů a inženýrů* uváděn jako předseda I. odboru – architektury.¹⁰ Účastnil se rovněž četných komisí a výborů, přednášel na schůzkách spolku a do roku 1876 byl hlavním redaktorem časopisu *Technický oznamovatel*.¹¹ Kromě architektonické a spolkové činnosti byl Goller rovněž před rokem 1874 ředitelem pražské Stavební banky. Roku 1876 přesídlil do Prahy na Nové Město. Mezi další práce Antonína Gollera, jak je sám uvedl ve svém inzerátu otištěném roku 1876 ve *Zprávách Spolku architektů a inženýrů*, patří přestavba dnes zaniklého zámku ve Vernéřově pro hraběte Huga Korba von Weidenheim, zřízení vodovodních rozvodů pro město Duchcov, úpravy zámku Křemýž a pražského Ledebourského paláce pro hraběte Adolfa Ledeboura-Wicheln. Další úpravy Ledebourského paláce a také zámku Milešov provedl Goller pro syna hraběte Adolfa, Johanna Ledeboura-Wicheln. Na zámku Teplice pracoval pro knížete Edmunda von Clary-Aldringen, na zámku Červený Hrádek pro Ladi-

⁷ Antonín Goller, Průčelí hřbitova v Ústí na Labi, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Čechách* V, 1870, č. 1, s. 43.

⁸ Krkonošské muzeum Vrchlabí, sbírka plánů, složka č. 14, Stáje s vozovnou 1864.

⁹ Goller, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů* (pozn. 3), s. 4.

¹⁰ *Ibidem*, s. 4.

¹¹ Výroční zpráva Spolku architektů a inženýrů v Čechách za rok 1875, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Čechách* XI, 1876, č. 1, s. 39.

slava Thun-Hohensteina. Stavěl též nové sklady piva, balírnu a byty sládků pro pivovar podnikatele Jappinga v německém Melle u Osnabrücku.¹² Roku 1879 je Antonín Goller v seznamu členů Spolku architektů a inženýrů veden jako architekt v Chrudimi a o rok později umírá.

Johann Koch (1850–1915)

Johann Karl Koch se narodil 4. září 1850 ve vesničce Ebmeth, dnes známé jako Rovná u Sokolova, v Karlovarském kraji. Jeho otec, Wenzel Koch, byl zaměstnán na postu hraběcího lesníka hrabat Auerspergů. Když byl Johann ještě velmi malý, jeho otec získal nové zaměstnání a rodina se přestěhovala do Karlových Varů. Tam také Johann získal základní vzdělání. Pokračoval ve studiu na reálce v Jáchymově¹³ a když ji roku 1867 dokončil, odešel do Prahy, kde začal studovat na pražské polytechnice nejprve strojírenství. Brzy se však začal zajímat o architekturu. V Praze se stal členem studentské asociace Corps Frankonia Prag, i díky čemuž si jeho nadání všiml profesor Alois von Brinz, rovněž člen spolku, a vyzval Kocha, aby pokračoval ve studiích v bavorském Mnichově. Ten přijal a nakonec v Mnichově vystudoval polytechniku i akademii.¹⁴ Byl zde rovněž členem studentské asociace Corps Suevia München. Později v roce 1872 pokračoval ve studiu architektury ve Vídni, kde mimo jiné navštěvoval přednášky Friedricha von Schmidta a Theophila von Hansena a v té době zároveň plnil povinnou vojenskou službu.

Po dokončení studií a vojenské služby se Koch vrátil do Karlových Varů. Zde zůstal rok, během kterého začal být činný jako architekt. Poté se roku 1874 přesunul do Prahy a zde navštěvoval přednášky klasické archeologie profesora Otto von Benndorfa. V roce 1875 se stal na německém oddělení architektury pražské polytechniky asistentem Josefa Zítka, kterého si velice vážil, což dokládá i jeho životopis dnes uložený ve Státním historickém archivu Lotyšska. Na tomto oddělení pak sám později přednášel dějiny umění, převážně renesance. Mezi lety 1880 a 1881 podnikl studijní cestu do Itálie, na Sicílii a do Belgie. Tato cesta měla zásadní dopad na jeho další práci, jelikož odvozoval své návrhy převážně z klasických stylů a staveb a mnoho svých vzorů poznal právě v Itálii. Bližší informace o Kochových cestách nejsou známé. Jeho pozdější projekty nicméně prozrazují, že pravděpodobně navštívil Benátky. Po svém návratu dostal v roce 1883 profesuru na pražské polytechnice.¹⁵

Během svého působení v Praze byl Johann Koch aktivním členem Německé polytechnické asociace a přispíval též často do jejího časopisu. V roce 1879 byl také spolu s kolegy Josefem Benischkem, Franzem Fischerem, Stephanem Traglem a Fridrichem Benediktem jmenován členem technické komise této asociace.¹⁶ V Čechách se Johann Koch účastnil mnoha architektonických soutěží, jeho realizovaných prací je zde však pomálu. Kocho-

¹² Goller, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů* (pozn. 3), s. 4.

¹³ Latvijas Valsts vēstures arhivs, Acta des Verwaltungsrathes der polytechnischen Schule zu Riga, Johann Koch 1884–1910, s. 3–4.

¹⁴ Adolf Siegl, Univ. Professor Dr. Alois von Brinz Sueviae München, Frankoniae Prag und seine Prager Lehrtätigkeit, *Einst und Jetzt* XXIX, 1884, s. 183.

¹⁵ Latvijas Valsts vēstures arhivs (pozn. 13), s. 3.

¹⁶ Geschäftsbericht über das eilfte Vereinsjahr 1879–1880, *Technische Blätter* XII, 1880, s. 111.

vou úplně první stavbou se stal novorenesanční činžovní dům čp. 803 v Zahradní ulici v Karlových Varech, zbudovaný krátce po jeho návratu z Vídně.

Jak jsem už naznačila, s architekty Gollerem a Traglem Kocha spojují práce pro seve-ročeská a východočeská panství Morzinů a jejich příbuzných. V roce 1878 pracoval Koch pro hraběnkou Aloisii Czernin-Morzinovou na úpravě Dolního zámku v Benešově nad Ploučnicí.¹⁷ Zámek se měl stát svatebním darem pro hraběncina syna Rudolfa Czernin-Morzina a jeho nastávající manželku Emmu Orsini-Rosenberg a za tímto účelem se měl přizpůsobit dobovému komfortu. Johann Koch zde měl na starosti rekonstrukci starší části areálu a také výstavbu nového Czernin-Morzinského paláce s přílehlou bránou zdobenou aliančním erbem Czernin-Morzinů a Orsini-Rosenbergů.¹⁸ Ve svých návrzích varíroval prvky ze zdejších starších budov ve stylu saské renesance a činil to s takovým úspěchem, že se jeho přístavby jeví jako integrální části staršího areálu. Jediné prvky, které se v minulosti dočkaly kritiky za údajný vliv soudobých trendů, jsou dvě nové schodišťové věže, respektive jejich okna zkosená souběžně s úhlem schodiště. Při srovnání s dalšími renesančními stavbami v oblasti, jako je například hrad v Úštěku, nicméně vychází najevo, že typ schodišťové věže se zkosenými okny byl opravdu prvkem v saské renesanci užívaným.

Hraběnka Czernin-Morzinová byla s Kochovou prací tak spokojená, že jeho služby doporučila svému otci, hraběti Rudolfu Morzinovi.¹⁹ Ještě téhož roku pak Johann Koch na žádost hraběte Morzina navštívil jeho sídlo ve Vrchlabí a po boku architekta Antonína Gollera pracoval na rozsáhlé přestavbě zdejšího zámeckého areálu. Zatímco Goller se zabýval samotným zámkem, Koch pracoval na dalších budovách v areálu, jmenovitě na domku zahradníka, vrátnici a pařníku, později strženém a nahrazeném novou stavbou. Vesměš jde o realizace navazující stylově na starší novogotické budovy zámeckých stájí. Od nich se však odlišuje drobná novorenesanční budova vrátnice, na níž je už patrná Kochova inklinace k italské architektuře.

Mnohé z Kochových početných prací zůstaly pouze v rovině návrhu. Patří k nim novorenesanční návrh pražské Strakovy akademie, který architekt vytvořil roku 1882 s kolegou z Německé polytechnické asociace Gustavem Wiedermannem,²⁰ soutěžní návrh vřídelní kolonády v Karlových Varech z roku 1876 nebo návrh lázeňského komplexu Slaník v Rumunsku, odměněný první cenou.²¹ Pravděpodobně nejvýznamnějším z těchto velkých projektů se stal návrh Muzea království českého z roku 1884, podaný pod heslem „*Fortuna in concordia*“. Koch za něj získal třetí cenu.²² Vedle toho byl Koch častým porotcem jiných architektonických soutěží, a to i jako člen technické komise Německé polytechnické asociace.²³

Roku 1884 začal polytechnický institut v Rize hledat osobu, která by nastoupila na místo profesora architektury. Jeho řediteli, Johannu Georgovi Gustavu Kieseritzkemu, byl spolu s jinými evropskými architekty doporučen Johann Koch. Kromě něho se o profesuru v Rize ucházeli Ludwig Neher z Frankfurtu nad Mohanem, firemní společnosti

¹⁷ Latvijās Valsts vēstures arhīvs (pozn. 13), s. 5–6.

¹⁸ Věra Vostřelová, *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*, Praha 2015, s. 77.

¹⁹ Latvijās Valsts vēstures arhīvs (pozn. 13), 5–6.

²⁰ Die Landes-Exercitien-Anstalt in Prag, *Technische Blätter* XIV, 1882, s. 88–89.

²¹ Professor Johann Koch, *Illustrierte Beilage der Rigaschen Rundschau*, č. 11, 1. 11. 1905, s. 87.

²² Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 83.

²³ Geschäftsbericht über das eilfte Vereinsjahr 1879–1880 (pozn. 16), s. 111.

Alfred Friedrich Bluntchli a Karl Jonas Mylius z Curychu nebo Friedrich von Thiersch z Mnichova. Vybrán byl Koch, jmenovaný 22. února 1884 profesorem.²⁴ Na jeho úspěchu se mohl podílet i fakt, že zde nedlouho předtím vstoupil ve známost se svým soutěžním návrhem dnešního Lotyšského národního muzea, oceněným třetím místem.²⁵ Tři roky po svém příchodu do Rigy, v roce 1887, pak Koch převzal po zesnulém Gustavu Ferdinandovi Alexandru Hilbigovi post děkana, na kterém působil do roku 1905.²⁶

Po svém odchodu z Rakousko-Uherska do ruského impéria, ve kterém se Riga v té době nacházela, Johann Koch nejenže hrál klíčovou roli ve vzdělávání nové generace architektů, ale byl rovněž velmi plodný ve vlastní architektonické činnosti soustředěné vesměs přímo v Rize. Často spolupracoval se svými bývalými studenty, kteří prováděli stavby podle jeho návrhů.

V letech 1886–1889 tak Koch se svými studenty zbudoval banku Lotyšské šlechtické kreditní asociace na bulváru Krišjāna Valdemāra 1b v Rize, dnešní sídlo Lotyšské národní banky.²⁷ Navrhl ji ve stylu italské novorenesance; zaznamenáme u ní vliv benátských staveb Jacopa Sansovina, jmenovitě Biblioteky Marciany a paláce Corner della Ca' Grandà. Trojkřídlá třípodlažní stavba ve tvaru U se začlenila do blokové zástavby tak, že dvě z jejích průčelí se obracejí do ulice. Parter zdobí bosáž. Okna ve druhém podlaží rámuje iónské polosloupky vynášející výraznou římsu a stejný princip se opakuje i v podlaží následujícím, jen hmotné polosloupky tu nahradily lehčí iónské pilastry. Fasády dále zdobí početné štukové erby šlechtických objednavatelů stavby.

V letech 1888–1891 Johann Koch postavil v novogotickém stylu evangelický kostel v Torņakalnā,²⁸ jednolodní stavbu s transeptem, polygonálním presbytářem a výraznou vstupní věží. Široký chrámový prostor architekt zastropil lehkou konstrukcí otevřeného krovu, to mu zevně umožnilo použít poměrně subtilní opěráky a uvnitř dosáhnout dojmu otevřenosti, v protestantských kostelech žádaného. Neomítané cihly exteriéru navazují na tradici místní pobaltské architektury.

Další stavba, vila bankéře Paula Alexandra Schwarze na ulici Esplanade ve Skolas 1 v Rize, dnes sídlo Lotyšského červeného kříže, byla postavena mezi lety 1889 a 1891. Koch ji opět navrhl ve svém typickém stylu italské novorenesance. V dekoru stavby jsou již na první pohled patrné četné podobnosti se starší budovou Lotyšské šlechtické kreditní asociace a obě budovy spojuje společný vzor, již zmíněná Biblioteca Marciana. Osu vily vyznačuje vysoký rizalit, který má ve druhém podlaží otevřenou lodžii s kazetovanými stropy poukazujícími na piano nobile. Fasády bohatě člení rastr říms a bosovaných pilastrů. V dekoru se uvnitř i zevně na mnoha místech uplatnil erb rodiny objednavatele Alexandra Schwarze.

Kochovým dalším důležitým projektem, opět ve stylu italské renesance, byla stavba nové budovy fakulty biologie pro polytechnický institut v Rize na bulváru Kronvalda 4, dokončená roku 1901. V členění hmot budova navazuje na hlavní průčelí budovy polytechnického institutu v Zürichu od Gottfrieda Sempera. Nároží akcentují pavilony, důraz

²⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (pozn. 13), s. 3, 24, 59.

²⁵ Professor Johann Koch (pozn. 21), s. 87.

²⁶ Uģis Bratuškins, Sandra Treija, Epoch and School: Beginnings of Architectural Education at the Riga Polytechnic, *Architecture and Urban Planning* XV, 2019, s. 77.

²⁷ 27 Professor Johann Koch (pozn. 21), s. 87.

²⁸ Ibidem, s. 87.

však Koch položil na zvýšený střed stavby, opět podle Semperova vzoru. Paralely bychom mohli nalézt i v dekoru fasád, které jsou však u Kocho méně zdobné a plastické. Rozložení hmot bohužel později změnila nástavba čtvrtého patra, která výšku středního rizalitu zarovnal s ostatními částmi budovy.

Roku 1901 byl dokončen římskokatolický kostel sv. Alberta, na kterém s Kochem jako stavitel spolupracoval jeho bývalý žák Wilhelm Ludwig Nikolaj Bokslaff. Jde o klasicistní trojlodní baziliku s dvojevěžím završeným barokními cibulovými střechami. Koch se v jejím návrhu inspiroval benátskými díly Andrey Palladia; bílým interiérem kostela Il Redentore, který staví do centra pozornosti architekturu samotnou, kostelem San Francesco della Vigna, jemuž se podobá fasáda Kochovy baziliky, nikoliv ovšem její vstupní dvojevěží. Stěny tu po celém obvodu hlavní lodi člení iónské pilastry vynášející masivní římsu. Na ni dosedá valená klenba s lunetami, na rozdíl od Palladia oddělenými pasy.

Odchod z Prahy pro Johanna Kocho neznamenal zprerhání kontaktů s rodnou zemí, právě naopak. Architekt zůstal v kontaktu s početnými kolegy a byl aktivní i ve zdejších společenských záležitostech. Z Rigy například navrhl sokl pomníku dr. Galla Hochbergera v Karlových Varech, odhaleného roku 1890, a toho samého roku se stal členem Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách.²⁹ Na základě některých plánů ze sbírek Národního technického muzea v Praze se lze rovněž domnívat, že Koch konzultoval své návrhy na úpravy sídla šlechtické rodiny Transehe v lotyšském Neu Schwanenbergu s architektem Josefem Schulzem.

Roku 1891 se Johann Koch oženil s Theresou Marií Augustovou, se kterou měl později čtyři syny, Johanna Paula Teodora, Nikolaje Franze Karla, Kurta Wenceslava Victora a Egona. Ruský car Alexandr III. mu udělil šlechtický titul a několik vyznamenání, například Řád sv. Stanislava druhé a třetí třídy, Řád sv. Anny třetí třídy a stříbrnou medaili cara Alexandra III.

Léta práce Johanna Kocho na Polytechnickém institutu v Rize skončila roku 1905, kdy kvůli dlouhodobým zdravotním problémům odešel do penze. Následně se s rodinou vrátil do svého rodného kraje a usadil se v Karlových Varech,³⁰ kde o deset let později, 12. března 1915, zemřel na chronický zánět ledvin.

Stephan Tragl (1845–1891)

Architekt Stephan Tragl se narodil 17. října 1845 v Boru u Tachova jako syn měšťana Josefa Tragla. Tam také stojí první jemu připisovaná realizace, a to novogotická přestavba někdejšího zdejšího špitálu. Po střední škole v Domažlicích³¹ absolvoval Tragl studia na pražské polytechnice, kterou dokončil roku 1868, a vystřídal pak Josefa Schulze na místě asistenta německé katedry architektury.³² O rok později v Praze vstoupil do nedávno předtím založeného Německého polytechnického spolku.³³ Není známo, zda podnikl nějaké studijní cesty. Tragl sídlil a pracoval v Praze na Smíchově, v nájemném domě čp. 747

²⁹ Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 85.

³⁰ Latvijās Valsts vēstures arhīvs (pozn. 13), s. 24.

³¹ Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 115, 127.

³² Vlček *Encyklopedie architektů* (pozn. 6), s. 668.

³³ Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 115, 127.

na Janáčkově nábřeží.³⁴ Byl zaměstnán na železničních stavbách v Čechách³⁵ a později vedl úspěšnou architektonickou kancelář pod názvem *Atelier Tragl*, v níž působil pozdější stavební rada Plzně Josef Farkač jako projektant,³⁶ stavitel pražských činžovních domů Vincenc Müller jako stavbyvedoucí³⁷ a dále například architekt Josef Alexandr.³⁸

Dílo Stephana Tragla můžeme označit za stylově rozmanité. Početný soubor svých sakrálních staveb navrhl v novorománském a novogotickém stylu, které byly pro tento účel populární, zatímco převažujícím stylem u jeho obytných a veřejných budov se stala italská novorenesance. Nebránil se však ani stavbám s novobarokními a novorokokními prvky. Je možné, a dokonce se dá i předpokládat, že Traglovy realizace byly početnější než ty, které tento článek uvádí. Na rozdíl od obou předešlých architektů však k tvorbě Stephana Tragla dosud nebyl objeven žádný dokument komplexně mapující jeho tvorbu.

K Traglovým raným dílům patří novorokoková vila Raczynski. Architekt ji vystavěl v letech 1875–1877 pro polského šlechtice Karla Eduarda Natecze Raczynského v rakouském Bregenzu na březích Bodamského jezera.³⁹ Tato dvoupodlažní vila ve francouzském stylu je solitérním objektem na obdélníkovém půdorysu. V přízemí má fasády bosované, v druhém podlaží členěné štukovými rámci a celkově poměrně plastické. Zdobné suprafenestry druhého podlaží prozrazují přítomnost piana nobile, hlavní průčelí akcentuje mělký rizalit se zdobným atikovým štítem. Obytná střecha stavby je po francouzském způsobu vysoká, má výrazné vikýře s oválnými okénky. Interiéry jsou laděny do stylu Ludvíka XV. Dlouhou hospodářskou budovu za vilou Tragl rovněž navrhl ve francouzském stylu, zdobil ji však střídměji.

Dalším Traglovým významným počinem, tentokrát ve stylu italské renesance, byla budova Německého dívčího lycea v Praze na Novém Městě, otevřená roku 1877.⁴⁰ Dnes již zaniká třípodlažní stavba stávala na nároží ulic Charvátova a Vladislavova.⁴¹ Její architekturu inspirovaly římské renesanční paláce. Přízemí zdobila pásová bosáž a podlaží nad ní pásová rustika. Vstup uprostřed obou uličních průčelí rámovala edikula. Okna druhého podlaží Tragl opatřil trojúhelnými frontony, třetí podlaží dostalo přímé nadokenní římsy.

Mezi významná Traglova díla v neorenesančním stylu rovněž patří dům pražského tělocvičného spolku Turnverein v Opletalově ulici z roku 1881.⁴² Stavbu provedl stavitel Josef Blecha. Původně šlo o čtyřpodlažní řadový dům, zvýšený později na pětipodlažní.⁴³

³⁴ Mitglieder-Verzeichnis des Deutschen polytechnischen Vereines in Böhmen, *Technische Blätter* XII, 1880, s. 257.

³⁵ Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 115, 127.

³⁶ Josef Farkač, *Národní listy* LXV, 1925, č. 337, s. 4.

³⁷ Architekt Vincenc Müller, stavitel v Praze, *Stavitelské listy – Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze* VI, 1910, č. 14, s. 171.

³⁸ Úmrtí, *Národní listy* XXX, 1890, č. 255, s. 2.

³⁹ Georg Dehio, Dehio Vorarlberg, *Die Kunstdenkmäler Österreichs*, Wien 1983, s. 76–77.

⁴⁰ Sterbefall, Architekt Tragl, *Montags-Revue aus Böhmen*, č. 18, 4. 5. 1891, s. 5.

⁴¹ Archiv hlavního města Prahy, 157–Sbirka fotografií, http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/PaginatorResult.action?_sourcePage=_i7o6igf33kqtAgjkyTAV6Tz6jNdKWdjTL0c-CBhFQ1iDjx-AULiZTiXyH61kTQj9Kr0StazuTe6_wp_7cUwEGnct5vh_HyUelMs0MqyNa0%3D&row=3

⁴² Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 6), s. 668. – Zdeněk Míka, *Sporty a sportoviště: Počátky tělesné výchovy a sportu v Praze*, Praha 2011, s. 74. – Rostislav Švácha (ed.), *Naprej: Česká sportovní architektura 1567–2012*, Praha 2012, s. 50.

⁴³ Růžena Batková a kol., *Umělecké památky Prahy: Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998, s. 661.

U sálu pro tělocvik, vestavěného do vnitrobloku, použil Tragl typ trojlovní baziliky s příslušným horním osvětlením.

Po schválení plánů vídeňskou Ústřední komisí pro ochranu památek provedl Traglův ateliér v letech 1881–1883 obnovu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě. Opravil při tom konstrukci kostela a zregotizoval jeho interiér, což se spojilo s odstraněním velké části barokního mobiliáře.⁴⁴ Ačkoli jde o jeho první známou realizaci v oblasti církevní architektury, v knize *Geschichte der königl. Stadt Brüx bis zum Jahre 1788* je Tragl uváděn jako architekt zběhlý v budování kostelů. Může se to týkat jeho pozdějších staveb, ale mohlo by to i odkazovat na jeho dosud neznámé starší realizace.

V rodném Boru u Tachova Tragl v polovině osmdesátých let navrhl novorenesanční budovu obecné školy, s lunetovou římsou a etažovými štíty, a také budovu dívčí obecné školy milosrdných sester ve stylu novogotiky,⁴⁵ s vysokými štíty stupňovitými. V obou případech jde o solitérní stavby. Další Traglovou stavbou z té doby je novobarokní řadový dům v ulici Hyberské čp. 1011⁴⁶ z roku 1888, jehož stavebníkem byl Franz Preidl a provádějícím stavitelem Josef Blecha, stejně jako u budovy Turnvereinu. Střed sedmiosé fasády tu zdobí pilastry, hermovky a představené sloupy, vysokou štítovou nástavbu člení termální okno.⁴⁷ V Praze architekt ještě roku 1889 postavil drobný novogotický domek v Klimentské ulici čp. 1245, kromě jiných starších úprav bytových domů.⁴⁸

V letech 1889–1890 byl dle Traglova návrhu zbudován Německý spolkový dům v Terezíně,⁴⁹ dnes Kulturní dům Terezín. Tato reprezentativní novorenesanční stavba v nárožní poloze se svým hlavním průčelím obrací k náměstí. Toto průčelí je asymetrické, člení je v druhém podlaží pětice velkých oken, propisuje se do něj totiž velký společenský sál s bohatou a dodnes dochovanou štukovou výzdobou.⁵⁰

Po vítězství v soutěži byla dle Traglova návrhu v letech 1889–1891 vystavěna pod vedením stavitele Hellmana pro místní židovskou obec novorománská synagoga ve Dvoře Králové. Jak dokládá dochovaná korespondence, představitelé obce byli s Traglem v úzkém kontaktu a jejich názory a připomínky ovlivnily vnitřní i vnější podobu stavby,⁵¹ na které se za svého působení v Traglově ateliéru podílel i Josef Farkač.⁵² Synagoga, stržená v šedesátých letech minulého století, měla půdorys řeckého kříže, vysoký polygonální tambur nad křížením členila sdružená okna. Fasády zdobily lizény a obloučkový vlys. Drobnou předsíň osvětlovalo vitrážové okno. Zajímavým detailem byly sloupky vložené do mírně vpadlých nároží stavby. Ačkoli šlo o zdařilou stavbu v novorománském stylu, spíše než k typu synagogy měla blíže k pravoslavnému kostelu.

⁴⁴ Cori Nepomuk, Siegel Xavier, von Hochstetter Ferdinand, *Geschichte der königl. Stadt Brüx bis zum Jahre 1788*, Brix [Most] 1889, s. 437.

⁴⁵ Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 127.

⁴⁶ Vlček, *Encyklopedie architektů* (pozn. 6), s. 668.

⁴⁷ Baťková, *Umělecké památky Prahy* (pozn. 43), s. 533.

⁴⁸ Například pro klasicistní dům čp. 1284 v Opletalově ulici navrhl v roce 1883 neorenesanční fasádu. Srov. Baťková *Umělecké památky Prahy* (pozn. 43), s. 605, 613.

⁴⁹ Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 127.

⁵⁰ Památkový katalog č. 1389486963: Společenský dům, <https://www.pamatkovykatalog.cz/spolecensky-dum-18264712>.

⁵¹ Sabina Kubizňáková, *Židovská náboženská obec ve Dvoře Králové nad Labem a její správa (1862–1946)*, nepublikovaná diplomová práce, Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU, Brno 2017, s. 35–37.

⁵² Ing. Josef Farkač, vrchní stavební rada města Plzně, mrtev, *Český deník* č. 278, 9. 10. 1930, s. 2.

Traglovým dílem je rovněž prvotní fáze smíchovského parku Na Skalce, budovaného pro veřejnost Eduardem rytířem Daubkem pod původním názvem Park princezny Alžběty. Předcházely tomu rozsáhlé terénní úpravy, v nejnižším bodě parku vznikl rybník, nad něj architekt umístil litinový vyhlídkový pavilon. Květiny, trávník, 5 400 stromů a 4 400 keřů zavlažovala síť vodovodního potrubí.⁵³ Kvůli předčasné smrti nemohl Tragl projekt dokončit, takže pak na něm pracovali i jiní autoři.

Obraťme se však k Traglovým projektům pro Vrchlabí. Od druhé poloviny osmdesátých let tam architekt navrhl nejméně tři stavby. Nejprve vyhrál soutěž na stavbu nového děkanského chrámu sv. Vavřince, který provedl v novogotickém stylu. Jak vyplývá z plánové dokumentace,⁵⁴ zachované v archivu Krkonošského muzea ve Vrchlabí, i z dobových zpráv, na kostele se podíleli všichni známí zaměstnanci Traglovy kanceláře. Josef Farkač a Josef Alexandr jako projektanti přispěli k finální podobě stavby a Vincenc Müller jako stavební dozor zase k její realizaci v letech 1886–1889. Jde o trojlodní pseudohalu s transeptem, odsazeným polygonálním šestibokým presbytářem a s šedesát metrů vysokou předsazenou věží ve vstupním průčelí. Konstrukci stabilizuje množstvím mohutných opěrných pilířů, které v exteriéru výrazně dotvářejí podobu kostela. Zajímavým detailem stavby je kamenné zábradlí umístěné v exteriéru nad oratoří. Patří mezi návrhy Josefa Alexandra a bylo zřejmě ve svém základu inspirováno českou barokní gotikou. Dochoval se i Alexandrův návrh fasády oratoře se sakristií, který počítal s velmi rozměrnými kružbovými okny a nedočkal se provedení, protože jeho realizace byla z konstrukčního hlediska nemožná.

V letech 1887 až 1891 dále Tragl navrhl pro majitelku vrchlabského panství, hraběnku Aloisii Czernin-Morzinovou, novou hraběcí hrobku, na jejímž projektu s ním stejně jako na kostele spolupracoval Josef Farkač. Spodní část dvoupodlažní stavby tvoří krypta, vlastní kapli nad ní zpřístupňuje dvouramenné reprezentativní schodiště. Podobně jako kostel sv. Vavřince je podepírají i tuto stavbu v nárožích a mezi okny hmotné opěráky se stříškami.

Morzinská pohřební kaple ve Vrchlabí tvoří součást větší skupiny Traglových drobnějších sakrálních staveb. Řadí se k nim dále novorománská kaple sv. Anny ve Stružné na Karlovarsku, objednaná hraběnkou Annou Nosticovou a postavená podle plánů vypracovaných Josefem Alexandrem v roce 1884.⁵⁵ Další takovou stavbou se stala hrobka s kaplí sv. Jana Křtitele ve Všenorech, zbudovaná v letech 1889–1890 pro Františku Nolčovou⁵⁶ a téměř naprosto shodná s kaplí ve Stružné. Další podobnou dvojici Traglových sakrálních výkonů tvoří hrobka Leitenbergerů v Josefově Dole⁵⁷ a s ní až na drobnosti shodná Riedlova hrobka v Desné.

U této vcelku homogenní skupiny staveb je možno sledovat mnoho společných znaků. Až na větší a honosnější vrchlabskou hrobku jsou obdobných rozměrů, mají stejnou základní dispozici, a to jednolodní, většinou s neodsazeným presbytářem. Štít nad vstu-

⁵³ Smichower Stadtpark, *Prager Abendblatt*, č. 271, 28. 11. 1893, s. 3–4.

⁵⁴ Krkonošské muzeum Vrchlabí, sbírka plánů, složka č. 47, Nový děkanský kostel 1883, 1886–1887, 1926.

⁵⁵ Dopis: Z Kysiblu Puchštyňa, *Blahověst: Katolický týdeník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany* č. 20, 15. 7. 1884, s. 318.

⁵⁶ Alena Sahánková, Máme ve Všenorech nádhernou památku – kapli sv. Jana Křtitele, *Všenorský zpravodaj*, září 2018, č. 3, s. 5.

⁵⁷ Sterbefall, Architekt Tragl (pozn. 40), s. 5.

pem zdobí rozeta, vstupní portál má plastické orámování, někdy přecházející v drobný portikus. Ovšem pouze hrobka Leitenbergerů v Josefově Dole opakuje motiv vrchlabské dvoupodlažní kryptové kaple.

Třetí vrchlabskou stavbou, jejíž objednatelkou byla rovněž hraběnka Aloisie Czernin-Morzinová, se stal v letech 1890 až 1891 zbudovaný chorobinec s názvem Špitál Pavla Morzina a Ernestiny hraběnky Morzinové, dnes Dům dětí a mládeže Pelíšek. Šlo o obdélný dvoupodlažní objekt ve stylu italské novorenesance se sedlovou střechou, který již zcela ztratil původní zdobné prvky fasád i interiérů. Pro Aloisii Czernin-Morzinovou Tragl ve Vrchlabí navrhl ještě přestavbu hraběcího pivovaru⁵⁸ kombinující prvky převážující novogotiky s novorenesancí, jeho projekt však nebyl realizován.

Řadu projektů zhotovila Traglova kancelář i pro Františka Ringhofferu, a to jak pro pozemky v Praze na Smíchově, tak i na panstvích Kamenice a Štířín.⁵⁹ Převážně to byly menší stavební úpravy, například přestavba skupinového komína v podkroví zámku Kamenice.⁶⁰ Někdy však šlo i o větší projekty. V roce 1889⁶¹ byla podle Traglova návrhu z původních tří hal na deset rozšířena vagonka na Smíchově, k čemuž se připojily nové budovy kovárny a truhlárny.

Tragl dále roku 1888 navrhl hudební pavilon pro zahradu spolkového domu Německého kasína⁶² a v roce 1891 zrestauroval budovu plzeňského pivovaru čp. 35.⁶³ Roku 1879 se stal v Německém polytechnickém spolku s architektky Kochem, Benischkem, Fischerem a Benediktem členem výboru pro technické záležitosti. Přijal rovněž členství v početných výborech stavebních, například ve výboru Německého divadla v Praze, výboru pro soubor nových nájemních domů v Hyberské ulici, navržený Josefem Benischkem,⁶⁴ nebo výboru Zemské jubilejní výstavy v Praze 1891,⁶⁵ pro niž navrhl i pavilon s restaurací Plzeňského akciového pivovaru.⁶⁶ Traglův dohled na úspěšnou realizaci pražského Německého divadla byl v jeho době považován za jeho největší odkaz. Nikdy se neoženil a 1. května 1891 předčasně zemřel na tuberkulózu ve věku 46 let.⁶⁷

Závěr

Tvorba tří architektů spojených prací pro severočeskou a vrchlabskou šlechtu se od sebe velmi odlišuje. U Antonína Gollera je to dáno i jeho příslušností ke starší generaci než té, do jaké patřili Johann Koch a Stephan Tragl. Navíc šlo u něj spíše o zakázky

⁵⁸ Krkonošské muzeum Vrchlabí, sbírka plánů, složka č. 29, Morzinský pivovar s příslušenstvím 2/2 19. stol. do 1894.

⁵⁹ Ing. Josef Farkač (pozn. 52), s. 2.

⁶⁰ Milan Hlavačka – Miloš Hořejš a kol., *Fenomén Ringhoffer: rodina, podnikání, politika*, Praha 2019, s. 482.

⁶¹ Sběrka map a plánů Národního archivu, Plány k rozšíření a adaptaci fy Ringhoffer v Praze na Smíchově, inv. číslo 1405.

⁶² Vostřelová, *Cizí dům?* (pozn. 18), s. 127.

⁶³ Josef Vilímek, *Vilímek's Führer durch Prag und die Ausstellung*, Praha 1891, s. 203.

⁶⁴ Wochenversammlung am 30. Jänner, Geschäftsbericht. über das eilfte Vereinjahr 1879–1880, *Technische Blätter* XII, 1880, s. 58, 111.

⁶⁵ *Jubilejní výstava zemská království Českého* 1891, Praha 1894, s. 48.

⁶⁶ Vilímek, *Vilímek's Führer* (pozn. 62), s. 58–59.

⁶⁷ Sterbefall, Architekt Tragl (pozn. 40), s. 5.

drobnějšího charakteru a jeho dílo se tak skládá povětšinou z menších realizací a nepříliš významných přestaveb.

Zbylí dva architekti, oba autoři významných staveb, již spadají do jedné generace. Johann Koch, působící jako univerzitní profesor v Rize, realizoval menší množství úloh, ovšem o to prestižnějších. Tragl byl naproti tomu autorem četných, ve srovnání s Kochem však menších realizací, na kterých se často podíleli i zaměstnanci jeho firmy. Co se užitých stylových prostředků týče, Koch patřil ke stoupencům čisté neorenesance a vkládal do jejího tvarosloví citace z italských renesančních staveb, zatímco Traglovo dílo se zdá být flexibilnější, architekt často pracoval i s novogotikou a dalšími styly. Skupina sakrálních staveb, které Tragl zbudoval v novogotickém a novorománském stylu, patří k vrcholným momentům jeho tvorby.

SUMMARY

Antonín Goller, Stephan Tragl, Johann Koch: Lesser known architects in the service of North and East Bohemia's nobility in the second half of the 19th century

Architects Antonín Goller (1833–1880), Stephan Tragl (1845–1891), and Johann Koch (1850–1915) were connected by their employment by the nobility of North Bohemia and especially of Vrchlabí. Antonín Goller was a representative of a generation previous to the other two. He studied at the polytechnic in Prague and, in his early years, acquired experience working in Austria. The main body of his work was primarily minor castle conversions such as in Červené Pečky, Trmice, or Vrchlabí using many different styles. The next architect, Johann Koch, also studied at the polytechnic in Prague and then continued his studies in Munich and Vienna. His career can be divided into two major parts, before and after his leaving for Riga, where in 1884, he got a professorship at the local polytechnic. In Bohemia, he worked on one residential house and conversion of two castle compounds, in Vrchlabí and Benešov nad Ploučnicí. Then, in Riga, he got many opportunities to design important public buildings such as the bank of the Credit Union of Livonian Gentry, the building of the faculty of Biology of Riga Polytechnical Institute, or St. Albert's church. The preferred style of his works was Italian neo-Renaissance with quotations from essential Renaissance buildings of the Veneto region. Stephan Tragl studied at Prague polytechnic as well. He started a successful architectural firm in Smíchov and was the author of numerous projects, one of the main highlights among which is a group of sacral buildings, designed in the neo-Gothic and neo-Romanesque styles, such as chapels in Stružná, Josefův Důl, Vrchlabí or Všenory. He also built many residential houses and public buildings in varying styles, such as the hall of Prague Turnverein, the German lycée for girls in Prague, and more.

VÝBĚR Z LITERATURY

Mitglieder-Verzeichnis des Deutschen polytechnischen Vereines in Böhmen, *Technische Blätter* XII, 1880, s. 257

Jubilejní výstava zemská království Českého 1891, Praha 1894

Josef Vilímek, *Vilímek's Führer durch Prag und die Ausstellung*, Praha 1891, s. 203

Professor Johann Koch, *Illustrierte Beilage der Rigaschen Rundschau*, č. 11, 1. 11. 1905, s. 87

Ing. Josef Farkač, vrchní stavební rada města Plzně, mrtev, *Český deník* č. 278, 9. 10. 1930, s. 2

Růžena Bařková a kol., *Umělecké památky Prahy: Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998

Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 201

Věra Vostřelová, *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*, Praha 2015, s. 77

Sabina Kubizňáková, *Židovská náboženská obec ve Dvoře Králové nad Labem a její správa (1862–1946)*,
nepublikovaná diplomová práce, Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU, Brno 2017

Uģis Bratuškīns, Sandra Treija, *Epoch and School: Beginnings of Architectural Education at the Riga Polytechnic*, *Architecture and Urban Planning* XV, 2019

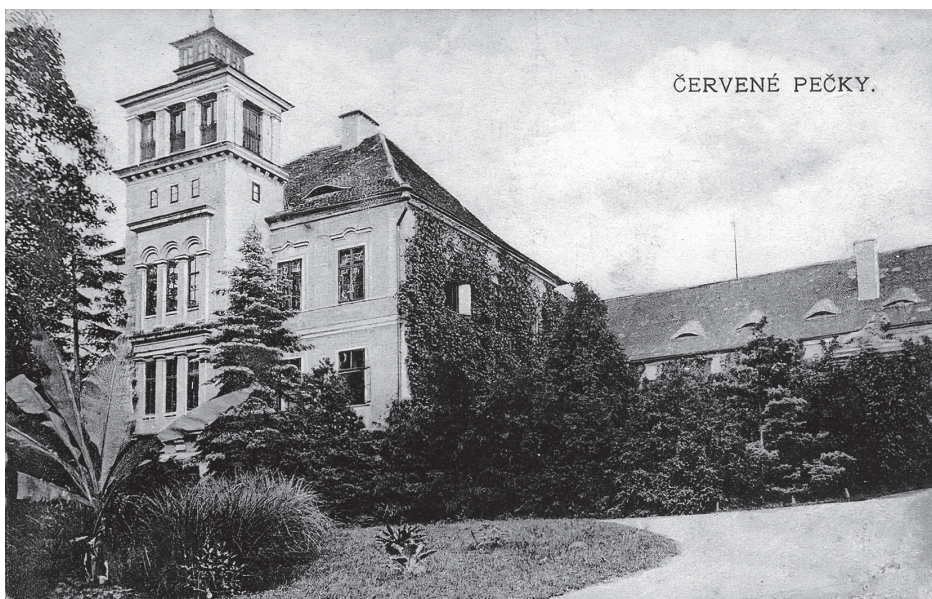
Milan Hlavačka – Miloš Hořejš a kol., *Fenomén Ringhoffer: rodina, podnikání, politika*, Praha 2019

Obrázek 1. Antonín Goller (vlevo) a Bohuslav Schnirch. Snímek anonymního fotografa z roku 1867. Archiv RNDr. Jiřího Payna

Obrázek 2. Johann Koch. Nedatovaný fotografický portrét z archivu asociace Corps Suevia, München

Obrázek 3. Antonín Goller, věž zámku Červené Pečky, 1860. Dobová pohlednice [online], https://www.hrady-zrceniny.cz/s_cervene_pecky.htm

Obrázek 4. Antonín Goller, Kyklopská stáj v areálu zámku ve Vrchlabí, po 1864. Foto: autorka

Obrázek 5. Johann Koch, Czernin-Morzinický palác v areálu Dolního zámku v Benešově nad Ploučnicí, po 1878. Foto: autorka

Obrázek 6. Johann Koch, budova fakulty biologie polytechnického institutu v Rize, do 1901. Dobová pohlednice [online], Nacionālā bibliotēka, Zuduši Latvija, <https://dom.lndb.lv/data/obj/56378.html>

Obrázek 7. Stephan Tragl, synagoga ve Dvoře Králové, 1889–1891. Dobová pohlednice [online], <http://znicenekostely.cz/?load=detail&id=17024>

Obrázek 8. Stephan Tragl, Czernin-Morzinská hrobka ve Vrchlabí, 1887–1891. Foto: autorka